

DE LA O INSCRIPȚIE CREȘTINĂ DIN TOMIS LA PATIMIREA SF. TEOGENE *

PETRE NĂSTUREL

În anul 1968 s-a descoperit în Constanța un crîmpei de inscripție grecească săpată în marmoră și purtînd următoarele cuvinte pe 3 rînduri ciuntite :

MAPTY urmat de rămășița unei bucle
KAI ΕΠ I de asemenea cu urma altei bucle
ENTAY din acel Y nemaipăstrîndu-se decît o parte.

Inscripția poartă numărul 22 în Corpusul alcătuit de Emilian Popescu. Piatra se păstrează la muzeul din Constanța.

Arheologul și epigrafistul Ion Barnea a socotit că este vorba de un episcop, poate Titus (sau Philos), care ar fi pățimit pentru credință sub Licinius, pe la 319—320. Piatra ar proveni după părerea-i, de la mormîntul aceluia bărbat, fiind așezată însă mai tîrziu, pe la sfîrșitul secolului al IV-lea, dacă nu către începutul celui următor, pentru a însemna martyriionul mucenicului.

Dar, precum ne scria din Bruxelles, la 22 iulie 1976, răposatul Bolandist François Halkin, pe care îl întrebasem tocmai în legătură cu acea inscripție, pentru o cercetare ce o pornisem despre unii dintre mucenicii dobrogeni, „...inscripția este cu adevărat enigmatică. Să fie un epitaf ? Textul e prea ciuntit ca să poată fi întregit cît de cît cu siguranță. Poate nu sînt de înlăturat pluralele MAPTYREC și

* Lucrarea a fost prezentată la sesiunea științifică aniversară „Tomis—Constanța — 2500 de ani de evoluție neîntreruptă, cultură și civilizație”, Constanța, 3—5 iunie 1991. Ne facem o datorie de onoare de a cita din scrisoarea ce însoțea textul comunicării : „Această lucrare, bună sau rea, cum o fi fiind, este cea dintîi pe care o înfățișez public în țara noastră după 21 de ani de bejenie“. Mulțumim autorului (N. red.).

ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ; am avea atunci de-a face cu o inscripție de un fel cu totul altul: „Mucenici și episcopi au mărturisit aici credința noastră“..., sau așa ceva.“

Marea autoritate științifică de hagiograf a Părintelui Halkin ne îmbie să dăm astăzi în vileag această părere a sa.

Cît ne privește, ne-am și gîndit la o altă interpretare, apropiată întrucîtvă, ca, de pildă, „Martiri ai lui Hristos și episcopi ai Tomisului (sau ai Sciției) // aici odihnesc“.

Așadar, ipoteza noastră este că am putea avea de-a face cu un mormînt colectiv în care vor fi fost adunate la un loc, ca la Niculițel, moaștele mai multor mucenici tomitani, alături de care au fost îngropați sau din nou înmormîntați, niște episcopi ai locului, după înfrîngerea păgînismului. Logic ar fi — dacă cumva avem dreptate —, ca piatra cu pricina să fi fost așezată în sus sau pe biserica mitropoliei, unde își avea catedra, scaunul, însuși episcopul Sciției Mici.

Am amintit mai sus de părerea d-lui prof. Ion Barnea că inscripția cu pricina ar putea privi pe un mucenic și episcop Titus (sau Philus). Atunci cînd îl întrebasem pe părintele Halkin, noi ne gîndisem însă la o altă întregire: o dăm aici pentru a feri de o greșeală asemănătoare alți cercetători, cum se va vedea mai departe, și anume:

Teogene mucenicul
și fiu al episcopului (sau al lui Episcopos)
aici odihnește.

Dar de atunci ne-am dat seama că sinaxarele latine cunosc de asemenea un alt mucenic de Tomis, fiu de asemenea al unui episcop, pe Marcellinus, care a pătimit la Tomis sub același prigonitor Licinius, împreună cu frații săi Argeus și Narcis pentru că nu voiseră să fie luați la oaste. Ei au pătimit — tot în 3 ianuarie ca și Teogene (! ! !), iar cu ei au murit tot atunci alți cîțiva creștini.

De curînd colegul nostru Emilian Popescu a început să ne înzeestreze cu bogate comentarii despre *Martiri și sfinți în Dobrogea*. Ca și alți cercetători de dinainte, domnia-sa a văzut că știrile ce se cunosc despre Teogene seamănă leit cu cele privitoare la amintitul Marcellinus: amîndoi sînt fii de episcop, cunosc aceeași pătîmire, aceeași moarte, moaștele lor sînt adunate de unii credincioși ce poartă aceleași nume... De unde încheierea d-lui Popescu că, întrucît unele izvoare îl trag pe Teogene din provincia Frigia, în Asia Mică, pe Teogene și pe mucenicul Marcianos (sau Marcellinus, după alte izvoare) trebuie să-i socotim a fi aceeași persoană cînstită în ambele locuri, sau avem de-a face cu o greșeală făcută de copiiștii manuscriselor de-a lungul veacurilor, „atribuind Tomisului un sfînt din altă parte sau invers“.

Cu alte cuvinte, întrebarea rămîne cît se poate de îndreptățită și de neliniștitoare, dacă Teogene a pătimit la Tomis sau în Frigia din porunca lui Licinius, știrile despre el trecîndu-se apoi pe seama altui creștin omorît la Tomis ?

Și tocmai în *Acta Sanctorum* am dat de curînd chiar de Actele amănunțite ale pătimirii aceluia Teogene, scrise pe latinește. Din capul locului trebuie spus răspicat că Teogene nu a fost un fiu al Scîției Mici : în istorisirea pătimirii lui se spune că el făcea parte din legiunea *Secunda Traiana*, ce-și avea sediul la Cizic. Precum știm, Cizicul este un oraș din Asia Mică, în apropierea Propontidei (Marea de Marmara). Așezarea acestei străvechi colonii a Miletului se află la 10 km depărtare de Erdek, o plajă turcească foarte căutată vara. Actul martiric al lui Teogene spune cum tînărul creștin a fost dus la judecata tribunului Zilicentius (sau Zylicintius) și a prepozitului (*praepositus*) Possidonius ; ele ne reproduc amănunțit întrebările celor doi către Teogene, ca și răspunsurile lui neînficate, dînsul mărturisind mereu că este creștin. Amănunte se aduc cu mult mai pe larg și mai numeroase decît în firavele date din textul prescurtat despre închipuitul Teogene de la Tomis, care se poate citi și în volumul II din *Fontes Historiae Daco-romanae*. Actul martiric se încheie cu următoarele cuvinte care spulberă de-acum înainte orice încercare de a ni-l însuși pe Teogene :

„Toate acestea s-au scris prin toate Bisericile lui Dumnezeu /ce sînt/ în Nicomedia, Bithynia, Heraclea, Cizic, pentru ca în toate să se vestească poporanilor pătimirea sf. mucenic și să le fie întărire fraților întru credința în Domnul. Ziua lui de naștere /la viața veșnică/ : a treia zi a nonelor din ianuarie“ (= 8 ianuarie).

Cum de s-a ajuns ca anumite manuscrise să așeze la Tomis pătimirea sfîntului Teogene, nu prea știm. Totuși întrezărim două căi pe care încercam a dibui adevărul.

Mai întîi o confuzie de nume : într-adevăr, printre creștinii care au pierit împreună cu Marcianus sau Marcelinus — și numele acestuia este nesigur (!) —, unul se cheamă tocmai Diogene. De la Diogene la Teogene alunecarea e lesne, căci „născut din Dumnezeu“ sau „născut din Zeus“ sînt sensuri apropiate pe grecește.

Al doilea, legăturile dintre Tomis și Propontida sînt cunoscute încă din antichitate. Privitor la orașul Cizic care, precum s-a văzut, era sediul legiunii din care făcea parte Teogene și care a primit și un exemplar al actului martiric, nu e fără noimă să amintim că mai tîrziu, pe vremea prigoanei lui Athanaric împotriva goților creștini din regatul lui, adică de pe pămîntul țării noastre în 372, întîlnim pe regina goților *Gaatha* adăpostită în România, adică în împărăția Răsăritului de peste Dunăre. Era creștină, ortodoxă, nu ariană, și a fugit pe vremea împăraților Valentinian și Teodosie, adăpostindu-se cu fiica ei Dulcilla, în orașul Cizic. Cînd s-a înapoit în Gothia, unde a murit pentru credința sa, și-a lăsat la Cizic fata, iar Bisericii de acolo i-a dăruit moaștele aduse din țara sa, a noastră, pentru sfințenie. Atunci dacă avem această mărturie despre legături creștinești între Cizic și ortodoxia carpato-dunăreană către sfîr-

șitul veacului al IV-lea, de ce să nu fi fost și sub Licinius sau curînd după înfrîngerea lui și înseăunarea împărăției creștine? De altfel, difuzarea actului martiric al lui Teogene a putut ajunge la fel de bine prin Nicomedia, Heraclea sau altă creștinătate pontică ce avea legături frățești și comerciale cu țărmul de apus al Mării Negre.

Lucrarea noastră, desigur, nu vine să îmbogățească istoria pămîntului românesc, îndeosebi pe a bisericii noastre patero-creștine. Dar înlăturînd de acum înainte din șirul numeros al mucenicilor care au pătimit la noi pentru Hristos, și îndeosebi în Dobrogea, mai cu seamă la Tomis unde se numără peste 60 din ei, am adus o precizare nouă, de care se simțea nevoia. Este și aceasta un lucru pozitiv, căci istoricul trebuie să se ferească să întunece adevărul sau să ascundă minciuna sau greșeala.

D'UNE INSCRIPTION CHRÉTIENNE DE TOMI À LA PASSION DU SAINT TEOGENE

(résumé)

L'auteur reprend une inscription fragmentaire découverte à Tomi et incluse par Em. Popescu in *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România (Inscriptions grecques et latines de IVe—XIIIe siècles découvertes en Roumanie)*, Bucarest, 1976, n°. 22.

L'une des variantes plus anciennes dans le but de compléter l'inscription visait le nom du martyr Teogene. Cependant la connaissance par l'intermédiaire d'*Acta Sanctorum* des souffrances du Saint Teogene donne maintenant à son auteur l'occasion de faire la rectification nécessaire : Saint Teogene ne doit pas être inclus parmi les martyrs de Tomi, le lieu de son martyre étant la ville de Cyzik. La diffusion de l'acte de faire martyriser Teogene à Tomi a été possible grâce aux relations commerciales et spirituelles entre les villes pontiques. On pourrait aussi expliquer la confusion par le rapprochement des nommes Teogene et Diogene, le dernier appartenant à un chrétien qui est mort à Tomi à la suite de persécution déclenchée par Licinius.